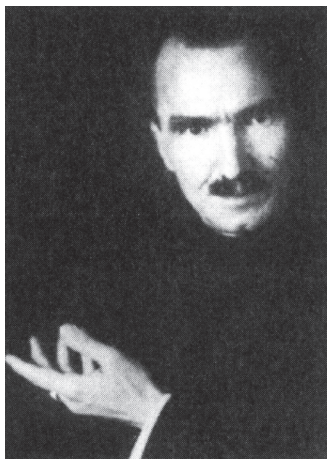

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΦΙΛΩΝ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

Ιδρύθηκε στη Γενεύη στις 14 Δεκεμβρίου 1988

ΣΥΝΤΟΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ταχυδρομική διεύθυνση: Case postale 2714
CH-1211 Genève 2 Dépôt
Switzerland
www.amis-kazantzaki.gr

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ ΤΑΞΙΔΕΥΤΗΣ

Γενεύη, Ιούλιος 2010

© SIANK

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Το ταξίδι κ' η εξομολόγηση στάθηκαν οι δυο μεγαλύτερες χαρές της ζωής μου.

Να γυρίζεις τη γης, να βλέπεις - να βλέπεις και να μη χορταίνεις - καινούρια χρώματα και θάλασσες και ανθρώπους κι ιδέες και να τα βλέπεις όλα σα για πρώτη φορά, να τα βλέπεις όλα σα για τελευταία φορά, με μακρόσερτη ματιά, κ' έπειτα να σφαλνάς τα βλέφαρα και να νοιώθεις τα πλούτη να κατασταλάζουν μέσα σου ήσυχα, τρικυμιστά, όπως θέλουν, ωσότου να τα περάσει από την ψιλή κρισάρα του ο καιρός, να κατασταλάξει το ξαθέρι απ' όλες τις χαρές και τις πίκρες σου - τούτη η αλχημεία της καρδιάς είναι, θαρρώ μια μεγάλη αντάξια του ανθρώπου ηδονή.

.....

Το ιδανικό μου θα ήταν οχτώ μήνες ταξίδι και τέσσερις μήνες μοναξιά.

.....

Ένα μονάχα αξίζει: το ταξίδι.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αυτά τα λόγια του Νίκου Καζαντζάκη συνοψίζουν το πάθος του για τα ταξίδια. Από την πρώτη του νεότητα μέχρι το θάνατό του δεν έπαψε να ταξιδεύει στην Ελλάδα, στην Ευρώπη, στην Ασία και στην Αφρική. Ήταν ένας ακούραστος ταξιδιώτης. Για ποιούς λόγους; Τι αναζητούσε ακριβώς μέσα στις πολλαπλές του περιηγήσεις; Θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε με τη βοήθεια των αναγνώσεων. Περιηγείται, λοιπόν, πρώτα πρώτα την Ελλάδα.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Ελλάδα

Όλα στην Ελλάδα, βουνά, ποταμοί, θάλασσες, πεδιάδες, «ανθρωπίζονται» και μιλούν στον άνθρωπο μια σχεδόν ανθρώπινη γλώσσα. Δεν τον καταπλακώνουν, δεν τον τυραννούν, γίνονται φίλοι του και συνεργάτες. Η θολή, ακαταστάλαχτη κραυγή της Ανατολής, περνώντας από το φως της Ελλάδας, καθαρίζει, ανθρωπίζεται, γίνεται λόγος. Η Ελλάδα είναι το φίλτρο που λαγαρίζει με αγώνα πολύ το χτήνος σε άνθρωπο, την ανατολίτικη σκλαβιά σ' ελευτερία και τη βάρβαρη μέθη σε νηφάλιο λογισμό. Να δώσει πρόσωπο στο απρόσωπο, μέτρο στην αμετρία, ισορροπώντας τις συγκρουόμενες τυφλές δυνάμεις, τέτοια η αποστολή της πολυβασανισμένης στεριάς και θάλασσας που λέγεται Ελλάδα.

Είναι αληθινή χαρά, πλούτος μεγάλος να τριγυρνάς την Ελλάδα. Τόσο το ελληνικό χρώμα είναι ποτισμένο με δάκρυα, ιδρώτα κι αίμα, τόσο τα Ελληνικά βουνά είδαν ανθρώπινον αγώνα, που ανατριχιάζει λογιάζοντας πως στα βουνά ετούτα και τ' ακρογιάλια παίχτηκε η μοίρα της λευκής φυλής. Παίχτηκε η μοίρα του ανθρώπου. Σίγουρα σ' ένα από τ' ακρογιάλια αυτά, τα γεμάτα χάρη και παιχνιδίσματα, θα γίνηκε το θάμα της μετουσίωσης του ζώου σε άνθρωπο.

Γεμάτη μυστική αποστολή κι ευθύνη όχι μονάχα η γεωγραφική παρά κι η ψυχική τοποθέτηση της Ελλάδας, δύο ασίγαστα ρέματα συγκρούονται στις στεριές της και στις θάλασσες, και να γιατί η Ελλάδα στάθηκε πάντα ένα σημείο γεωγραφικό και ψυχικό ακατάπαυστα στροβιλισμένο. Η μοιραία αυτή τοποθέτηση επέδρασε θεμελιακά στην τύχη της Ελλάδας και του κόσμου.

Κοίταζα, οσφραινόμουν, άγγιζα της Ελλάδας, πεζοπορώντας, ολομόναχος, μ' ένα ραβδί από ελιά στο χέρι, μ' ένα δισάκι στον ώμο. Κι όσο έμπαινε μέσα μου η Ελ-

λάδα, τόσο ένοιωθα και πιο βαθιά πως η μυστική ουσία της Ελληνικής στεριάς και θάλασσας είναι μουσική. Κάθε στιγμή το Ελληνικό τοπίο, ενώ μένει το ίδιο, αλλάζει ανάλαφρα, κυματίζει την ομορφιά του, ανανεώνεται. Έχει βαθιάν ενότητα και συνάμα ακατάπαυστα ανανεούμενη ποικιλία. Τάχα ο ίδιος ρυθμός δεν κυβερνάει και την Αρχαία τέχνη, που γεννήθηκε κοιτάζοντας, αγαπώντας, νογώντας και διατυπώνοντας τον ορατό γύρα της κόσμου; Κοιτάχτε ένα Ελληνικό έργο της μεγάλης κλασικής εποχής, δεν είναι ακίνητο, μια αδιόρατη ανατριχίλα ζωής το διαπερνάει, παίζει σαν τις φτερούγες του γερακιού όταν σταθεί στην κορυφή του αγέρα και μας φαίνεται ακίνητο. Όμοια και το αρχαίο άγαλμα ζει, κινείται αδιόρατα, συνεχίζοντας την παράδοση, ετοιμάζοντας τη μελλούμενη πορεία της τέχνης, ισορροπεί, σε αθάνατη μια στιγμή, την τρισυπόστατη ροή του καιρού.

Όταν ένας Έλληνας ταξιδεύει στην Ελλάδα, το ταξίδι του έτσι μοιραία μετατρέπεται σ' επίπονη αναζήτηση του χρέους. Πώς να γίνουμε κι εμείς άξιοι των προγόνων, πώς να τη συνεχίσουμε, χωρίς να τη ντροπιάσουμε, την παράδοση της ράτσας μας; Μια αυστηρή ασίγαστη ευθύνη βαραίνει τους ώμους σου, βαραίνει τους ώμους όλων των ζωντανών Ελλήνων. Ακαταμάχητη μαγική δύναμη έχει το όνομα, όποιος γεννήθηκε στην Ελλάδα έχει το χρέος να συνεχίσει τον αιώνιο Ελληνικό θρύλο.

Ένα Ελληνικό τοπίο δε δίνει σ' εμάς τους Έλληνες μιαν αφιλόκερδη ανατριχίλα ωραιότητας, έχει ένα όνομα το τοπίο - το λένε Μαραθώνα, Σαλαμίνα, Ολυμπία, Θερμοπύλες, Μυστρά - συνδέεται με μιαν ανάμνηση, εδώ ντροπιαστήκαμε, εκεί δοξαστήκαμε, και μονομιάς το τοπίο μετουσιώνεται σε πολυδάκρυτη, πολυπλόκητη ιστορία. Κι όλη η ψυχή του Έλληνα προσκυνητή αναστατώνεται. Το κάθε Ελληνικό τοπίο είναι τόσο ποτισμένο από ευτυχίες και δυστυχίες με παγκόσμιο αντίχτυπο, τόσο γεμάτο ανθρώπινο αγώνα, που υψώνεται σε μάθημα αυστηρό και δε μπορείς να του ξεφύγεις, γίνεται κραυγή, και χρέος έχεις να την ακούσεις.

Αιγαίο

Είπα να κάμω ένα ταξίδι για να' χω υπομονή να περιμένω, μπήκα σ' ένα καΐκι που έπιανε τα χαριτωμένα νησιά του Αιγαίου - τη Σαντορίνη, τη Νάξο, την Πάρο, τη Μύκονο. Το είπα, το ξαναλέω: μια από τις πιο μεγάλες χαρές που μπορεί ν' αξιωθεί ο άνθρωπος στον κόσμο τούτον είναι να' ναι άνοιξη, να φυσάει αλαφρό αγεράκι και ν' αρμενίζεις στο Αιγαίο. Δε μπόρεσα ποτέ να φανταστώ πως γίνεται να' ναι αλλιώς ο Παράδεισος. Ποια άλλη χαρά, στο ουρανό και στη γης, μπορεί να' ναι καλύτερα αρμονισμένη με το κορμί και με την ψυχή του ανθρώπου; Φτάνει η χαρά ετούτη έως την έξαρση, μα, δόξα σοι ο Θεός, δεν πάει παραπέρα, κι έτσι ο αγαπημένος ορατός κόσμος δεν αφανίζεται, κάθε άλλο, ο αόρατος γίνεται ορατός, κι ότι λέμε Θεός κι αιώνια ζωή και μακαριότητα μπαίνουν στο καΐκι μας κι αρμενίζουν μαζί μας. Κλείσε τη φριχτήν ώρα του θανάτου τα μάτια, κι αν δεις τη Σαντορίνη, τη Νάξο, την Πάρο, τη Μύκονο, θα μπεις χωρίς να μεσολαβήσει το χώμα, στον Παράδεισο.

Σίφνος, Παναγιά του Βουνού, 13-7-15

Αγαπητέ μου κ. Ζερβέ

Ζω επιτέλους τη ζωή μου. Ένα κελί κάτασπρο, ένα λαγήνι νερό, λίγο γάλα και αυγά κ' ένα παραθυράκι απ' όπου βλέπω τη θάλασσα και τις ελιές στο πλάι του βουνού. Κ' έπειτα, απόξω, μια μεγάλη αυλή πλακοστρωμένη και στην άκρα, το λευκό μνήμα της "Μοναχής Θεοφίλης", που απάνω του τώρα ακουμπω και Σας γράφω. Είμαι αληθινά

βαθύτατα ευτυχής. Μου φαίνεται πως τίποτα δεν μπορώ πια να επιθυμήσω. Η ψυχή μου λευτερώθηκε κι άρχισα να γράφω και βρίσκομαι διαρκώς κάτω από τα φτερά αν όχι της Νίκης μα του Λυτρωμού.

Πόσο μάταια περιέπλεξαν οι άνθρωποι τη ζωή τους με πλήθος ανόητες ανάγκες! Απεδώ ο παραλογισμός της κοινωνικής ζωής μου κάνει κατάπληξη. Προς τι όλα αυτά; Η ζωή είναι υψηλότερη και απλούστερη. Τήνε νοιώθω εδώ, στην αυλή, το βράδυ σα βασιλέψει ο ήλιος και υψωθεί το φεγγάρι και φυσήξει το βραδυνό αεράκι. Ή τη νύχτα, σαν ξυπνώ και για να πιστέψω σ' ευτυχία μου, ανοίγω το κελί και βλέπω τον κάτασπρο τρούλο της εκκλησίας και ακούω το μακρινό γαύγισμα του σκύλου στο φεγγάρι. Αναπνέω το Θεό, σαν τον αέρα το βουνήσιο και όλο μου το σώμα φεγγοβολά από την παρουσία του. "Φυγή μόνου προς μόνο", τα τελευταία αυτά λόγια του Πλωτίνου πως θάθελα να γίνουν η αρχή μιας νέας, ανώτερης ζωής!

Πάντα δικό Σας
N. KAZANTZAKΗΣ

Χαιρόμουν που ήμουν άνθρωπος, άνθρωπος κι Έλληνας, κι έτσι μπορούσα, χωρίς την παραμορφωτική επέμβαση του αφηρημένου στοχασμού, ψυχόρμητα να νοιώθω το Αιγαίο δικό μου, πατρογονικά κληρονομιά μου και ν' αρμενίζω ανάμεσα στα νησιά από ευτυχία σε ευτυχία, δίχως να βγω έξω από τα σύνορα της ψυχής μου. Σαν το πουπουλένιο στήθος της πέρδικας λαμποκοπούσαν τα Θεία ετούτα νησιά κι έπαιζαν και συνάλλαζαν κάθε στιγμή, μέσα στον ίσκιο και στο φως, πότε σκούρα καφετιά, πότε πασπαλισμένα χρυσόσκονη, κατάφυτα με τριαντάφυλλα το πρωί, με πάναγνα κρίνα το μεσημέρι, με ζεστούς μενεξέδες την ώρα που λέει να βασιλέψει ο ήλιος.

.....
Έκλεισε ο κύκλος· γέμισαν τα μάτια μου Ελλάδα· ωρίμασε, μου φαίνεται, μέσα στους μήνες αυτούς ο νους. Ποιά 'ναι τα πιο πολύτιμα λάφυρα της πνευματικής μου ετούτης εκστρατείας; Τούτα θαρρώ: Είδα καθαρότερα την ιστορική αποστολή της Ελλάδας ανάμεσα Ανατολής και Δύσης. Είδα πως ο ανώτατος άθλος της είναι όχι η ομορφιά παρά ο αγώνας για την ελευτερία. Ένοιωσα βαθύτερα την τραγική μοίρα της Ελλάδας και πόσο βαρύ το χρέος του Έλληνα.

Θαρρώ, ευτύς μετά το προσκύνημά μου στην Ελλάδα ήμουν ώριμος να μπω στην αντρική ηλικία και δεν ήταν η Ομορφιά που πήγαινε μπροστά και μ' έμπαζε στον αντρωνίτη ήταν η ευθύνη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πραγματοποιεί την πρώτη του μετάβαση στο εξωτερικό πηγαίνοντας στο Παρίσι. Στη συνέχεια, επισκέφτηκε στη διάρκεια της ζωής τον πάρα πολλές χώρες, ως επί το πλείστον πολλές φορές την καθεμία.

Έτσι πραγματοποιεί πολλαπλά ταξίδια στην Ευρώπη: Γερμανία, Αυστρία, Βέλγιο, Ισπανία, Γαλλία, Μ. Βρετανία, Κάτω Χώρες, Πορτογαλία, Ρωσία, Ελβετία, Τσεχοσλοβακία, Γιουγκοσλαβία, Ουκρανία και Ιταλία.

ΝΙΚΟΣ KAZANTZAKΗΣ

Γαλλία

Έπεφτε ψιλή, τρυφερή βροχούλα, ξημέρωνε. Με το πρόσωπο κολλημένο στο τζάμι του αμαξιού διέκρινα, πίσω από το διάφανο δίκτυ της βροχής, το Παρίσι, να περνάει, να δακρυογελάει και να με καλωσορίζει. Έβλεπα τα γεφύρια να περνούν,

τα πολυόροφα μελανιασμένα σπίτια, τα πάρκα, τις εκκλησιές, τις μαδημένες καστανιές, τους ανθρώπους που περπατούσαν βιαστικοί στους φαρδιούς γυαλιστερούς δρόμους... “Όλο το χαριτωμένο παιχνιδιάρικο πρόσωπο του Παρισιού τό ’βλεπα μέσα από τα κρεμάμενα νήματα της βροχής, να θαμποφέγγει και να χαμογελάει, ως καθώς βλέπουμε πίσω από τις κλωστές του αργαλειού την ανυφάντρα.

Το φως είχε τώρα λίγο αναντράνισει, ένας ήλιος φαλακρός ανακρεμάστηκε στον παράξενο τούτον ουρανό, τον καμωμένο από μελαγχολία κι ομίχλη κι ανείπωτη τρυφεράδα. Πώς μάδησε εδώ στην ξενιτιά ο μακροχαίτης ηνίοχος της Ελλάδας! Όλα τά ’γδυνε αυτός εκεί πέρα, στην πατρίδα του, και τά ’ντυνε με το φως του, έλαμπε, χωρίς κανένα μυστικό, ορατή η ψυχή σαν το κορμί πρόβαιναν από τα σκοτεινά υπόγεια κι οι δαϊμόνοι, τους είχε διαπεράσει ως το μαύρο μεδούλι τους το φως κι είχαν γίνει απλοί κι αυτοί και γλυκομίλητοι, σαν άνθρωποι. Μα εδώ άλλαξε, ο ήλιος, πάει να πει άλλαξε το πρόσωπο της γης και της ψυχής, πρέπει να μάθουμε ν’ αγαπούμε το μεσοφωτισμένο μέτωπο, το διακριτικό χαμόγελο, και το κρυμμένο νόημα της καινούριας ομορφιάς.

«Τούτο είναι το νέο πρόσωπο του Θεού» συλλογίζουμεν κοιτάζοντας με απληστία τα δέντρα, τα σπίτια, τις βαμμένες γυναίκες, τις σκοτεινές εκκλησιές «σκύβω και προσκυνώ τη χάρη του!»

Μεθύσι ήταν η πρώτη μου επαφή με το νέο ετούτο πρόσωπο της γης βάσταξε μέρες και βδομάδες. Οι δρόμοι, τα πάρκα, οι Βιβλιοθήκες, τα Μουσεία, οι γοθικές εκκλησιές, οι άντρες κι οι γυναίκες στα θέατρα και στους δρόμους, και το ψιλό χιόνι πού ’χε αρχίσει να πέφτει, στρουφογύριζαν ομπρός από τη συνεπαρμένη ψυχή μου, μεθυσμένα κι αυτά ωστόσο καταστάλαξε το μεθύσι, στερεώθηκε πάλι ο κόσμος και στάθηκε.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Ιταλία

Όταν στο προσκύνημά μου στην Ιταλία, μπήκα στα στενά δρομάκια της Ασίζης κι άκουσα, ήταν δειλινό, τις καμπάνες να χτυπούν χαρμόсуνα από το καμπαναριό του φτωχούλη του Θεού κι από το μοναστηράκι της Αγ. Κλάρας, ένιωσα ανείπωτη ευδαιμονία. Μήνες έμεινα στην Άγια ετούτη πολιτεία, στο αρχοντικό της γριάς κοντέσας Ερικήτας και δεν ήθελα να φύγω. Και τώρα, στις δύσκολες τούτες μέρες, που μάχονταν η ψυχή μου ν’ ανέβει λίγο πιο πάνω, άνοιξε η καρδιά μου και τινάχτηκε η Ασίζη. Κι ανέβηκε στο φως, στις κρίσιμες ετούτες μέρες, ο γιος του Μπερναρντόνε, μπήκε μπροστά, κουρελιάρης, ξυπόλητος, και μου ’δείξε με το χέρι του το δρόμο. Δεν ήταν δρόμος ήταν όλο πέτρα και γκρεμούς ανηφόρι. Μα όλος ο αγέρας μοσχοβολούσε από το άρωμα της αγιοσύνης.

Θυμήθηκα τη συννεφιασμένη μέρα που ανέβηκα στην Αβέρνα, το βουνό του μαρτυρίου και της δόξας του Φραγκίσκου. Φυσούσε δυνατός παγωμένος αγέρας, γυμνές αχλόςιστες ήταν οι γκρίζες πέτρες, μαύρα τ’ άκαρπα δέντρα, βογκούσε αγέλαστο βασανισμένο, βασανισμένο και σκληρό το τοπίο. Φτώχεια, γύμνια, ερημιά. Το φως μουντό και λιγοστό, βράδιαζε και η κορφή ήταν ακόμα αψηλά. Μάταια προσπαθούσα να συγκεντρώσω την επιθυμία μου, να επικαλεστώ τη δύναμη μου, ένιωθα να κυριεύει πανικός το σώμα μου - το παγωμένο, πεινασμένο, νυχτωμένο στην ερημιά. Κι άξαφνα έγινε το θάμα, το απάνθρωπο, ανάνθιστο γύρα μου τοπίο, σα να μετατοπίστηκε, σα ν’ ανέβηκε το μυστικό σκαλοπάτι που λαχταρίζει κρυφά κάθε πραγ-

ματικότητα, κι ένιωσα: ετούτη είναι η φτώχεια η Φραγκισκανή, σκληρή για το κορμί, ανήλεη για τις βολεμένες συνήθειες και τις νωθρές και τόσο κατηφορικές χαρές του ανθρώπου. Ήταν ο Άγιος ο ίδιος που τυραννούσε το σώμα μου, αρνιόταν τις χαρές των πέντε αισθήσεων, έριχνε στάχτη στο φαί του, όταν ένιωθε εντός του ν' αναγλείφεται ο δαίμονας της λαιμαργίας, στην καρδιά του Χειμώνα βουτούσε στο παγωμένο ρυάκι, αγρυπνούσε, πεινούσε, κρύωνε, και τόσο είχε τυραννήσει το πήλινο σώμα, που πεθαίνοντας το λυπήθηκε, στράφηκε και του κάνει: «Συχώρεσέ με, αδερφέ μου γαϊδούρι, σε βασάνισα πολύ».

Μα η Φτώχεια ετούτη ήταν Φραγκισκανή, δηλ. σίγουρη για τα πλούτη της, για τη μυστική Άνοιξη που ετοιμάζει, για το ζεστό Καλοκαίρι που κρύβει μέσα της, γεμάτο καρπούς. Και άξαφνα το κατάγυμνο βουνό της Αβέρνας, το δειλινό εκείνο, ξεσκεπάστηκε μέσα στο νου μου καταπράσινο, μυρωμένο, γεμάτο πεταλούδες και μέλισσες - εξαίσιο τοπίο της μέσα μας Παράδεισος. Κι άρχιζα πια ν' ανεβαίνω το μεταμορφωμένο βουνό και να φωνάζω: «Ευλογημένη να'σαι, αδερφή μου Αβέρνα! αδερφή ου Φτώχεια!»

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Ισπανία

Όλο το φανταχτερό όραμα της Ισπανίας ανεβαίνει στο νου μου: Αψηλές πεδιάδες της Καστίλιας, και της Εστρεμαδούρας, χωρίς νερά, χωρίς δέντρα, όλο πέτρα, γελαστές, ζεστές κοιλάδες της Ανταλουσίας και της Βαλένθιας, γιομάτες πορτοκαλιές, λεμονιές και μπανάνες, άντρες στεγνοί, βίαιοι, γυναίκες με αψηλές πυργομένες χτένες στ' αρωματισμένα μαλλιά κι απάνω κυματιστή η μαύρη μαντίλα, βουή απ' τα λιμάνια, απ' τις ταυρομαχίες κι από τα παρδαλά πανηγύρια, μουσική μονόσερτη, αράπικη, όλο πάθος και θάνατο, που ανεβαίνει από τις ησκιομένες μεσαυλές και τα πυκνά καφάσια της Κόρδοβας και της Σεβίλλιας, μυρωδιές από γιασεμιά, κοπριά από σαπισμένα φρούτα, τζαμιά, Εκκλησιές δροσερές, παλάτια μουσουλμανικά, Χριστοί σταυρωμένοι στους βουερούς πολύχρωμους δρόμους, μαυρομάτικα αλητόπουλα του Μουρίλλου, νάνοι πικραμένοι και περήφανοι του Βελασκεθ, ληστές, ζητιάνοι, όρθια, καιγόμενα σα λαμπάδες του Γκρέκο...

Όλη η Ισπανία λάμπει και σαλεύει στο νου μου σαν ένα παγόνι αρσενικό, που με ανοιγμένες τις φτερούγες του σεργιανάει ανάμεσα σε δύο θάλασσες.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Αγγλία

Ένας πνευματικός άνθρωπος σήμερα, περισσότερο παρά ποτέ, έχει μεγάλη ευθύνη. Έχει χρέος να διαποτιστεί από τη μοίρα της εποχής του, να μη φύγει, να σταθεί στο σταυροδρόμι όπου φυσούν όλες οι ανησυχίες κι οι ελπίδες, ρόδο των ανέμων. Έχει χρέος: α) να ξεχωρίσει μέσα στις σύγχρονες αντιμαχόμενες προσπάθειες τι θετικό καλό προσφέρει η καθεμιά, τί συνεισφορά στη λαχτάρα του σημερινού ξαγριεμένου ανθρώπου, να δημιουργήσει ένα καινούριο πιο δίκαιο κόσμο· β) να προσπαθεί όλες τούτες τις θετικές συνεισφορές να τις ταξινομεί μέσα του· στο μικρό χώρο του στήθους του να πλάσει τη μακέτα του ερχόμενου κόσμου γ) να ζει βαθιά τη σημερινή αγωνία του ανθρώπου και να μάχεται να τη διατυπώσει όχι μονάχα με τέχνη και στοχασμό (σήμερα αυτά μονάχα δε φτάνουν) παρά — κι αυτό είναι το δυσκολότερο — με το παράδειγμα της ίδιας του της ζωής.

Η φυγή είναι άναντρη λιποταξία· μα ο τρόπος που αγωνίζεται ο πνευματικός άν-

θρῶπος είναι ολότελα διαφορετικός από τον τρόπο που αγωνίζονται οι «άρχοντες του κόσμου». Το χρέος του είναι άλλο, σε άλλο επίπεδο: Να συγκλίνει μέσα του όλους τους αποκλίνοντες σημερινούς αγώνες και να βάλει τάξη στο χάος· να το μετουσιώσει δηλαδή μέσα του σε «κόσμο». Να κρατά άσβεστη την προσωπική του ανεξαρτησία για να βρεθεί άθιχτος, όρθιος, όταν θα 'ρθει η στιγμή του. Γιατί σίγουρα θά 'ρθει. Αντοχή, Κατανόηση, Ένταση Εσωτερική και Προσπάθεια να διατυπώσει στη ζωή και στο έργο του την *Dominante* του μελλούμενου πολιτισμού. Μέσα στο παγκόσμιο παραλήρημα, να μπορέσει ν' αρθρώσει ένα απλό σωστό Λόγο. Μιάν καλήν Αγγελία.

Τούτες τις σκέψεις έκανα περπατώντας κάμποσους μήνες στο εγγλέζικο χώμα κι αναπνέοντας, σε μιαν τόσο αποκαλυπτική στιγμή, τον αγέρα της Αγγλίας.

Αγάπησα το λαό αυτό, θάμασα τις θεμελιακές για τον άνθρωπο αρετές του· την υπερηφάνια, την αξιοπρέπεια, το πείσμα, την αντοχή, την πειθαρχία. Λίγα λόγια, πολλά έργα, ανθρωπιά μεγάλη.

Αποφασιστικές μάχες έδωκε ο άνθρωπος και στο υγρό τούτο καταπράσινο νησί του Βορρά, μακριά από την αγία Μεσόγειο. Όπως σε όλους τους ανθρώπινους αγώνες, κι εδώ οι οχτροί ήταν οι ίδιοι: ο Άνθρωπος με το μέσα του χτήνος, το φως με το μέσα του σκοτάδι. Κι όπως παντού, κι εδώ το ανθρώπινο αίμα χύθηκε ποταμός, πλερώθηκε κι εδώ βαριά κι η πιο ασήμαντη νίκη.

Μα, υστέρα από αιώνες, στους βράχους επάνω, στους πράσινους λόφους και στα λιμάνια της Αγγλίας, τρία μεγάλα στήθηκαν εγγλέζικα τρόπαια: *Magna Charta*, Τζέ-ντλεμαν, Σαίξπηρ.

Αυτές είναι οι τρεις μεγάλες νίκες του ανθρώπου, *made in England*.

Κι οι νίκες τούτες, κι οι τρεις, αποτελούν τρεις μεγάλους σταθμούς στον ανήφορο της ελευτερίας.

Ας προσπαθήσουμε να τις δούμε με όσο πιο μεγαλύτερη πνευματική ανεξαρτησία· κι ας δεχτούμε με γαλήνη – χωρίς χαρά, χωρίς θλίψη – τον κίνδυνο να μην ευχαριστήσουμε κανένα. Δεν πειράζει. Υπάρχουν εποχές – μεταβατικές, γιομάτες πάθη και συμφέροντα και πολλές λαχτάρες – όπου ο πιο έντιμος τίτλος που μπορεί να φιλοδοξήσει ένας ελεύτερος άνθρωπος είναι ο τίτλος που έδωκε ο Μέγας Βασίλειος στον όσιο Εφραίμ: «Καθηγητής της Ερήμου».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά την Ευρώπη, συνεχίζει τις περιηγήσεις του πηγαίνοντας στον Καύκασο (Αρμενία, Αζερμπαϊτζάν, Γεωργία) και στη Κεντρική Ασία (Καζαχστάν, Ουζμπεκιστάν, Τουρκμενιστάν). Αναφέρει τις εντυπώσεις του σε διάφορα κείμενά του (Αναφορά στον Γκρέκο, επιστολές στους φίλους του...). Τα αποσπάσματα που θα διαβαστούν σας μεταφέρουν τις ποικίλες εντυπώσεις και τα πάμπολλα συναισθήματά του που έζησε κατά την διάρκεια αυτών των ταξιδιών.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Καύκασος

Βρισκόμουν ακόμα στην Ιταλία, όταν έλαβα από την Αθήνα, από τον Υπουργό της Κοινωνικής Προνοίας, τηλεγράφημα αν δέχουμαι ν' αναλάβω τη Γενική Διεύθυνση του Υπουργείου με ειδική εντολή να πάω στον Καύκασο όπου κιντύνευαν πάνω από εκατό χιλιάδες Έλληνες και να προσπαθήσω να βρω τρόπο να μετακομίστούν στην Ελλάδα, να σωθούν.

Πρώτη φορά παρουσιάζουνταν στη ζωή μου η ευκαιρία να μπω στην πράξη και να μην έχω πια να παλεύω με θεωρίες κι ιδέες και Χριστούς και Βούδες, παρά με ζωντανούς, σάρκα και κόκαλα, ανθρώπους.

Χάρηκα, είχα βαριεστήσει να ισκιομαχώ και να γυρίζω από τόπο σε τόπο, κουβαλώντας ρωτήματα και ζητώντας απάντηση. Ακατάπαυστα τα ρωτήματα ανανεώνονταν κι ακατάπαυστα η απάντηση μετατοπίζονταν, ρώτημα σωριάζονταν απάνω σε ρώτημα, φίδι απάνω σε φίδι, πνιγόμεουν. Καλή η στιγμή να δοκιμάσω αν η πράξη είναι η μόνη ικανή ν' απαντήσει, κόβοντας με το σπαθί της τους α ξεδιάλυτους κόμπους της θεωρίας.

Δέχτηκα και για ένα άλλο λόγο: πόνεσα την αιώνια σταυρωμένη ράτσα μου που κιντύνευε πάλι στο Προμηθεϊκό βουνό του Καυκάσου. Δεν ήταν ο Προμηθέας, ήταν η Ελλάδα καρφωμένη πάλι από το Κράτος και τη Βία στον Καύκασο -αυτός είναι ο σταυρός ο δικός της- και φωνάζει. Φωνάζει όχι τους Θεούς, φωνάζει τους ανθρώπους, τα παιδιά της, να τη σώσουν. Έτσι ταυτίζοντας τα σημερινά παθήματα με τα αιώνια πάθη της Ελλάδας, υψώνοντας την τραγική σύγχρονη περιπέτεια σε σύμβολο, δέχτηκα.

Έφυγα από την Ιταλία, πέρασα από την Αθήνα, πήρα μαζί μου μια δεκαριά διαλεχτούς συνεργάτες, τους περισσότερους Κρητικούς, κι έφυγα για τον Καύκασο, να δω από κοντά πως θα μπορέσουν να σωθούν οι χιλιάδες αυτές ψυχές. Από το Νότο οι Κούρδοι πετάλωναν όσους Έλληνες έπιαναν, κι από το Βορρά οι Μπολσεβίκοι κατέβαιναν με φωτιά και με τσεκούρι και στη μέση οι Έλληνες του Μπατούμ, του Σοχούμ, της Τυφλίδας, του Καρς κι όλο και στένευε γύρα από το λαιμό τους η θελιά, και περίμεναν, γυμνοί, πεινασμένοι, άρρωστοι, το θάνατο. Το κράτος πάλι από τη μια μεριά, η Βία από την άλλη οι αιώνιοι σύμμαχοι.

Ύστερα από δύο βδομάδες έφευγα από τον Καύκασο, οι τελευταίες μέρες στάθηκαν πολύ πικρές, αλήθεια, είχαν αρχίσει να φεύγουν τα βαπόρια φορτωμένα ψυχομέτρι, έβλεπα την επέμβαση μου στην πράξη να φέρνει καρπό, έβλεπα κιόλα τους δουλευταράδες αυτούς Έλληνες να ριζώνουν στη Μακεδονία και στη Θράκη και να γεμίζουν σιτάρι, καπνό κι Ελληνόπουλα τα ρημαγμένα, βαρβαροπατημένα χώματα. Έπρεπε να' μια ευχαριστημένος. Όμως ένα κρυφό σκουλήκι δούλευε και σιγά-σιγά τρυπάνιζε την καρδιά μου, μα δε μπορούσα ακόμα να ξεχωρίσω καθαρά το πρόσωπο της νέας μου ανησυχίας, ένιωθα μονάχα την πίκρα της.

Το βαπόρι ήταν γεμάτο ψυχές που ξεριζώθηκαν από τα χώματά τους και πήγαινα να τις μεταφυτέψω στην Ελλάδα. Άνθρωποι, αλόγατα, βόδια, σκάφες, κούνιες, στρώματα, άγια κονίσματα, Βαγγέλια, τσάπες κι αξίνες, έφευγαν τους Μπολσεβίκους και τους Κούρδους και δρόμωναν κατά τη λεύτερη Ελλάδα. Δεν είναι ντροπή να πω πως ήμουν βαθιά συγκινημένος, σα να 'μουν Κένταυρος, κι όλο τούτο συβάπορο το τσούρμιο σα να 'ταν, από το λαιμό και κάτω το κορμί μου.

Η Μαύρη θάλασσα κυμάτιζε αλαφριά, σκούρα λουλακιά, και μύριζε σαν καρπούζι, ζερβά μας τα' ακρόγιαλο και τα βουνά του Πόντου, μια φορά κι έναν καιρό δικά μας, δεξά αστραφτερό. Απέραντο το πέλαγο. Ο Καύκασος είχε σβήσει μέσα στο φως, μα οι γέροι, με τη ράχη γυρισμένη, κάθονταν στην πρύμνα και δε μπορούσαν να ξεκολλήσουν τα μάτια τους από το αγαπημένο ουρανοθάλασσο. Ο Καύκασος είχε χαθεί, φάντασμα ήταν και σκόρπισε, μα απόμεινε ασάλευτος, αβασίλευτος βαθιά στις λαμπυρήθρες των ματιών τους. Δύσκολο, δύσκολο πολύ η ψυχή να ξεκολλήσει από την πατρίδα.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Ουζμπεκιστάν

Χαρά, ελευτερία, μοναξιά, σιωπή, άνοιξη γλυκύτατη στην καρδιά της Ασίας. Μπήκα στο Τουρκ [εστάν] χωρίς άδεια, γιατί θέλω να δω τη Σαμαρκάνδη και τη Βουχάρα. Από τα παιδικάτα μου οι δυο αυτές πολιτείες με τάραζαν και πρέπει να τις δω — να λευτερωθώ. Όσο ταξιδεύω, νιώθω πώς το ταξίδι για μένα δεν είναι παρά ανάγκη ελευτερίας. Ό,τι έχει γοητέψει το νου και την καρδιά μου και με τρώει, τότε μόνο το νικώ και γλιτώνω, όταν το δω, το χαρώ και προχωρήσω.

Σαμαρκάνδη, ολημέρα σήμερα γύριζα — τζαμιά τσαρσιά, δρόμους - τρώγοντας πεπόνια και σταφύλια, μ' ένα καλπάκι κεντητό, που αγόρασα, και χαίρουμε το απερίγραπτο ζωτικό θέαμα. Ως τζαμί, του Ομάρ είναι ανώτερο, γιατί είναι ακέραιο, εδώ μερικά είναι τεράστια, μα ερείπια: μισός τρούλος με θείο πράσινο, κολόνες σπασμένες, μιναρέδες, που γείραν ήδη, style Εριβάν...

Μα ως πολιτεία, ως *couleur asiatique*, είναι απείρως ανώτερη της Ιερουσαλήμ. Εδώ είναι η καρδιά της Ανατολής. Είναι εξωτικό όραμα να βλέπεις τα πολύχρωμα παπλώματα και τους μαντύες, τα σαρίκια τα πράσινα και άσπρα και κίτρινα και τις κόκκινες γυριστές, σα γόντολες, παντούφλες τους. Όπως στις μινιατούρες τις περσάνικες...

Η Βουχάρα είναι πιο ανατολίτικη, πιο βαθιά έρημος από τη Σαμαρκάνδη. Τα σπίτια όλα χαμηλά και όλα από λάσπη· οι τοίχοι με ένα μονάχα, ψηλά, παραθυράκι, σαν πολεμίστρα. Όταν φυσά αέρας, όπως σήμερα (ζεστός ήδη, φρικαλέος), όλα τα σπίτια μαδούν και η σκόνη είναι αφόρητη. Οι άνθρωποι εδώ δεν είναι ντυμένοι τόσο παρδαλά, όσο στη Σαμαρκάνδη. Όλα γκρίζα, σα σκόνη, σαν άμμος, όλα χαμηλά, ταράτσες. Και ξάφνου μέσα από τη γκρίζα αυτή λασπερή επιφάνεια τινάζονται τα θάματα, οι περουζέδες: οι τρούλοι οι στρογγυλοί με *discrète* μυτερή κορφή (σαν ωραία στήθη γυναικός), τα εξαίσια τζαμιά. Εδώ νιώθεις πόσο στις μεγάλες στιγμές του πολιτισμού όλα τα άτομα θυσιάζονται για να λαμπρύνουν μιαν Ιδέα. Όλα τούτα τα σπίτια των ατόμων, τα χτισμένα με λάσπη και άχρεα, θυσιάστηκαν για να υψώσουν ανάμεσά τους το σπίτι του Θεού τους. Τί *élégance* τα τζαμιά της Βουχάρας!

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εξακολουθεί την προσωπική του αναζήτηση και την προσπάθειά του να γνωρίσει τον άνθρωπο επισκεπτόμενος την Κύπρο, την Αίγυπτο, τον Λίβανο, την Παλαιστίνη, το Σουδάν, την Κεϋλάνη, τη Σιγκαπούρη, την Ιαπωνία και την Κίνα. Ατυχής συγκυρία τον εμποδίζει να επισκεφτεί την Πολωνία, τις Η.Π.Α. και πιο συχνά την Ιταλία, διότι οι Ελληνικές αρχές του είχαν αρνηθεί την ανανέωση του διαβατηρίου του. Λόγοι υγείας τον εμποδίζουν να πάει στην Ινδία, όπου τον είχε προσκαλέσει ο Παντίτ Νεχρού. Τέλος λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων ή διαθέσιμου χρόνου, δεν γνώρισε την κεντρική Αφρική, το Κογκό, το Μαρόκο, το Ιράκ, τη Λατινική Αμερική, τις Μαρκησίους Νήσους, τη Σαμόα, την Ταϊτή, την Ινδονησία και την Ισλανδία, χώρες τις οποίες ονειρευόταν να επισκεφτεί.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Κύπρος

Η Κύπρος είναι η αληθινή πατρίδα της Αφροδίτης. Ποτέ δεν είδα νησί με τόση θηλυότητα, ποτέ δεν ανάπνευσα αέρα τόσο γιομάτο μ' επικίντυνες, γλυκύτατες συμβουλές. Αλαφρή κάρωση με κυριεύει, νύστα και γλύκα, και το δειλινό, όταν πέσει ο ήλιος και φυσήξει από τη θάλασσα το αλαφρό αεράκι και σαλέψουν λίγο, δεξά ζερβά, τα μικρά καϊκία και ξεχυθούν στην παραλία τα μικρά παιδιά με το γιασεμί στο χέρι, η καρδιά μου ξεζώνεται και παραδίνεται σαν την Πάνδημη Αφροδίτη. Ό,τι αλλού σπάνια, σε στιγμές νάρκης, αισθάνεσαι, εδώ το ζεις ακατάπαυτα, το νοιώθεις αργά, βαθιά να σε διαπερνάει, σαν τη μυρωδιά του γιασεμιού: «Η σκέψη είναι μια προσπάθεια ενάντια στην κατεύθυνση της ζωής, η ανάταση η ψυχική, η αγρύπνια του νου, η έφοδος προς τ' απάνου, είναι τα μεγάλα προπατορικά αμαρτήματα ενάντια στην θέληση του Θεού.» Προχτές ακόμα γύριζα μέσα στα βουνά της Ιουδαίας κι άκουγα απ' όλη τη γης ν' ανεβαίνει μια αντίθετη, ανήλεη κραυγή: «Ας κοπεί το χέρι για να δοξάζει τον Κύριο, ας κοπεί το πόδι για να χορεύει αιώνια». Μέσα στην πυρά του ήλιου η άμμος έτρεμε και κάπνιζαν οι κορφές του βουνού. Ένας Θεός σκληρός, χωρίς νερό, χωρίς δέντρο, χωρίς γυναίκα, περπατούσε κι ένιωθες να βουλιάζουν τα κόκαλα της κεφαλής σου. Όλη η ζωή τινάζονταν στο πυρωμένο μυαλό σα μια κραυγή πολέμου.

Και τώρα η Κύπρος κάθετα στη μέση του πελάγου και σιγοτραγουδεί σα μια Σειρήνα και γλυκαίνει την αγριεμένη απ' τ' αντικρινά βουνά της Ιουδαίας κεφαλή μου. Δρασκελίσσαμε τη μικρή θάλασσα, κι από το στρατόπεδο του Γεχωβά περάσαμε, σε μια νύχτα, στην κλίνη της Αφροδίτης. Πήγαινα από τη Φαμαγκούστα στη Λάρνακα, από τη Λάρνακα στη Λεμεσό, ολοένα σιμώνοντας στο ιερό σημείο της θάλασσας, στην Πάφο, όπου μέσα στους αφρούς του άστατου, ακατάλυτου υγρού στοιχείου η θηλυκή τούτη μάσκα του μυστηρίου γεννήθηκε.

Καθαρά μέσα μου ένιωθα να παλεύουν τα δύο μεγάλα φοβερά ρέματα: Το ένα σπρώχνει την εναρμόνιση, στην υπομονή και στη γλύκα. Δουλεύει άνετα, χωρίς καμία προσπάθεια, ακολουθώντας μονάχα τη φυσική βουλή των πραγμάτων. Μια πέτρα ρίχνεις ψηλά, μια στιγμή τη βιάζεις να παραβεί τη θέληση της, μα γρήγορα χαρούμενη ξαναπέφτει. Ένα στοχασμό ρίχνεις ψηλά, μα γρήγορα ο στοχασμός κουράζεται, δυσφορεί στον αδειανόν αέρα και ξαναπέφτει και σοφιλιάζει με τα χώματα.

Το άλλο ρέμα είναι θαρρείς παρά φύση. Ένας απίστευτος παραλογισμός. Θέλει να νικήσει το βάρος, να σκοτώσει τον ύπνο, να σπρώξει το σύμπαν, με το μαστίγι, προς τ' απάνου. Σε ποιο απ' τα δύο ρέματα ν' αρμονιστώ, να πω: αυτό είναι η βούλησή μου, να ξεχωρίσω, σίγουρα πια, το καλό από το κακό, θέτοντας ιεραρχία στις αρετές και στα πάθη;

Τούτα συλλογιζόμουν το πρωί που ξεκινούσα από τη Λεμεσό και πήγαινα στην Πάφο. Μεσημέρι. Το τοπίο τραχύ κι ασήμαντο. Χαρουπιές, χαμηλά βουνά, κόκκινο χώμα. Κάποτε μια ανθισμένη ροδιά μέσα στην ασπρίλα του μεσημεριού άναβε και πετούσε φλόγες, κάποτε δυο-τρεις ελιές σάλευαν γαληνές και μέρωναν το τοπίο.

Περάσαμε στο στεγνό ποταμό γιομάτο ροδοδάφνες. Μια κουκουβάγια μικρή κούρνιαζε σ' ένα πέτρινο γιοφύρι, στο δρόμο, ακίνητη, θαμπωμένη, παραλυμένη από το σφοδρότατο φως. Σιγά -σιγά, το τοπίο γλύκαινε. Περάσαμε ένα χωριό γεμάτο περβόλια- τα βερίκοκα γυάλιζαν ολόχρυσα, και μέσα από τα σκοτεινά, χοντρά φύλλα έλαμπαν κρεμανταλιές τα μούσμουλα.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Αίγυπτος

Γυρίζω στο Κάιρο, στη ζωντανή καρδιά της σημερινής Αιγύπτου. Τρέχω από το πρωί έως το βράδυ. Οικονομολόγοι, πολιτικοί, δημοσιογράφοι, διανοούμενοι. Άνθρωποι όλο φλόγα, πονηρία, φιλοπατρία και πρόχειρη εξυπνάδα. Πολεμώ να γνωρίσω όσο μπορώ περισσότερους. Ποια είναι η θρυλούμενη αναγέννηση της σύγχρονης Αιγύπτου, πως μπορεί το ανατολίτικο μυαλό ν' αφομοιώσει και να συνεχίσει ευρωπαϊκές ιδέες, και προπάντων: ποιος μεταπολεμικός οργανισμός υπάρχει στις όχθες του Νείλου και ποια η επαφή του κι η συνάρτηση με το φοβερό, τεράστιο γεγονός της εποχής μας - την αφύπνιση των ανατολικών λαών;

Όλη η Ασία - Κίνα, Σιάμ, Ινδίες, Αραβία, Συρία, Παλαιστίνη, Τουρκία - ταραζεται, όλη η Βόρειος Αφρική ξυπνά, το αποικιακό οικοδόμημα της Ευρώπης κλονίζεται. Ποιος είναι ο ιδιαίτερος ρόλος της Αιγύπτου στο επικίνδυνο αυτό μοιραίο ξύπνημα του ανατολικού κόσμου;

Μιλώ με έναν εκλεκτό Αιγύπτιο διανοούμενο: — Για να νιώσετε τη σημερινή Αίγυπτο, μου είπε, πρέπει με σαφήνεια να έχετε στο νου σας πως η Ιστορία της νεώτερης Αιγύπτου διαιρείται σε δυό κρίσιμες περιόδους: από του Μωχάμετ Άλη μέχρι του Ευρωπαϊκού πολέμου και από τον Ευρωπαϊκό πόλεμο έως σήμερα.

Περπατούμε κάτω από τις φοινικίες, στις όχθες του Νείλου, μιλούμε, κι όλος ο μεταπολεμικός, δραματικός αγώνας της Αιγύπτου ξετυλίγεται μπροστά μου. Πως ένας λαός, με τι δυσφορία και βία ξυπνά από τη σκλαβιά, ψάχνει, επιθυμεί, σέρνεται να βρει το φως και την ελευθερία.

Οι φελάχοι μονάχα από τον Παγκόσμιο πόλεμο ένιωσαν για πρώτη φορά τη σκλαβιά. Έστειλαν στον πόλεμο πάνου από ένα εκατομμύριο ψυχές. Τους έκαμαν επίταξη τα ζώα τους και τις σοδειές τους στον πόλεμο, κάτω από το μαστίγι, σαράντα χιλιάδες φελάχοι γίνονται εργάτες ειδικοί και δουλεύουν για τις ανάγκες του συμμαχικού στρατού.

Συνάμα δημιουργείται μεγάλη εσωτερική ζύμωση στο εσωτερικό της χώρας· αλλάζει η οικονομική και κοινωνική σύσταση της Αιγύπτου. Δημιουργούνται νέες μικροβιομηχανίες, παρουσιάζεται νέα τάξη κεφαλαιούχων, ξεπέφτουν οι άρχοντες. Και παράλληλα, οι ειδικοί εργάτες που δούλευαν στο στρατό δημιουργούν για πρώτη φορά συνειδητή εργατική τάξη στην Αίγυπτο. Συνάμα οι χωρικοί υπόφεραν πολύ από τον πόλεμο - σκοτώθηκαν, τους πήραν τα ζώα και τ' αγαθά τους· οι υπάλληλοι παραγκωνίζονται από Εγγλέζους, που πλερώνονται αδρότατους μισθούς.

Ο πόλεμος τελείωσε, οι Αιγύπτιοι περιμένουν να εκπληρώσει η Αγγλία την υπόσχεσή της — να λευτερώσει την Αίγυπτο. Η Αγγλία αρνιέται. Κηρύχνονται απεργίες, δημιουργούνται κόμματα ακρότατα εθνικιστικά, ενεργούνται εκλογές, ακυρώνονται, ο λαός ερεθίζεται, όλη η χώρα χοχλάζει. Φελάχοι και Κόπτες ενώνονται και ζητούν την ανεξαρτησία· η ημισέληνος και ο σταυρός σμίγουν στα συλλαλητήρια και στις εθνικές γιορτές. Ό,τι χώριζε ως τώρα η θρησκεία, το ενώνει η εθνική συνείδηση. Ο λαός πέρασε τον πρώτο σταθμό της απολύτρωσής του, τη θρησκεία, κι έφτασε πια στο δεύτερο — κι όχι τελευταίο — σταθμό, στην πατρίδα.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Καβάφης

Η πιο εξαιρετική πνευματική φυσιογνωμία της Αιγύπτου είναι χωρίς άλλο ο ποιητής Καβάφης.

Στο μεσόφωτο του αρχοντικού σπιτιού του προσπαθούσα να διακρίνω τη μορφή του. Ανάμεσά μας είναι ένα μικρό τραπεζάκι, γιομάτο ποτήρια με χιώτικη μαστίχα κι ουίσκι – και πίνουμε. Μιλούμε για πλήθος πρόσωπα κι ιδέες, γελούμε, σωπαίνουμε, και πάλι αρχίζει, με κάποια προσπάθεια η κουβέντα. Εγώ πολεμώ να κρύψω στο γέλιο τη συγκίνηση και τη χαρά μου. Να ένας άνθρωπος μπροστά μου, άρτιος, πού τελεί τον άθλο της τέχνης με υπερηφάνια και σιωπή αρχηγός ερημίτης, κι υποτάσσει την περιέργεια, τη φιλοδοξία και τη φιληδονία στον αυστηρό ρυθμό μιας επικούρειας ασκητικής.

Έπρεπε να είχε γεννηθεί στο 15ο αιώνα στη Φλωρεντία, καρδινάλιος, μυστικοσύμβουλος του Πάπα, έκτακτος απεσταλμένος στο Παλάτι του Δόγη, στη Βενετία, και επί πολλά χρόνια, πίνοντας, αγαπώντας, χαζεύοντας στα κανάλια, γράφοντας, σωπαίνοντας – να διαπραγματεύεται τις πιο σατανικές και πολύπλοκες και σκανδαλώδεις υποθέσεις της Καθολικής Εκκλησίας.

Ξεχωρίζω στα σκοτεινά, πάνου στο ντιβάνι, τη φυσιογνωμία του – πότε όλο έκφραση μεφιστοφελική κι ειρωνεία και τα ωραία μαύρα μάτια του ξάφνου αστράφτουν μόλις πέσει επάνω τους μια μικρή αχτίδα από το φως των κεριών, και κάποτε πάλι γέρνει, όλο φινέτσα, παρακμή και κούραση.

Η φωνή του είναι γεμάτη ακκισμούς και χρώμα – και χαίρουμαι με τέτοια φωνή να διατυπώνεται η πονηρή, όλο κοκεταρία, βαμμένη, στολισμένη γραία αμαρτωλή ψυχή του.

Έτσι που για πρώτη φορά τον βλέπω απόψε και τον ακούω, νιώθω πόσο σοφά μια τέτοια πολύπλοκη, βαρυφορτωμένη ψυχή της άγιας παρακμής κατόρθωσε να βρει τη φόρμα της – την τέλεια που της ταιριάζει – στην τέχνη και να σωθεί.

Ο εξωτερικά πρόχειρος μα σοφά μελετημένος στίχος του Καβάφη, η θεληματικά αλλοπρόσαλλη γλώσσα του, η απλοϊκή ρίμμη του, είναι το μόνο σώμα που μπορούσε πιστά να περικαλύψει και να φανερώσει την ψυχή του.

Σώμα και ψυχή στα τραγούδια του είναι ένα. Σπάνια στην ιστορία της φιλολογίας μας μια τέτοια ενότητα υπήρξε τόσο οργανικά τέλεια.

Ο Καβάφης είναι από τα τελευταία άνθη ενός πολιτισμού. Με διπλά ξεθωριασμένα φύλλα, με μικρό ασθενικό κοτσάνι, δίχως σπόρο.

Ο Καβάφης έχει όλα τα τυπικά χαρακτηριστικά ενός εξαιρετικού ανθρώπου της παρακμής – σοφός, ειρωνικός, ηδονιστής, γόης, γιομάτος μνήμη. Ζει σαν αδιάφορος, σα θαρραλέος. Κοιτάζει ξαπλωμένος σε μια μαλακή πολυθρόνα από το παράθυρό του και περιμένει τους Βαρβάρους να προβάλουν. Κρατάει περγαμηνή με λεπτά καλλιγραφημένα εγκώμια, είναι ντυμένος γιορτάσιμα, βαμμένος με προσοχή, και περιμένει. Μα οι βάρβαροι δεν έρχονται, κι αναστενάζει κατά το βράδυ, ήσυχα, και χαμογελά ειρωνικά για την απλοϊκότητα της ψυχής του να ελπίζει.

Κοιτάζω απόψε και χαίρουμαι τη γενναία αυτή ψυχή που αποχαρετά αργά, παθητικά, χωρίς δύναμη και χωρίς λυποψυχία, την Αλεξάνδρεια που χάνει.

Μα δεν πίνεται καθόλου! Είναι χιώτικη, σας ορκίζομαι! Γιατί σωπάσατε;

Σκύβει και μου γιομίζει το ποτήρι, και το μάτι του για μια στιγμή έλαμψε με σαρκασμό κι ευγένεια.

Μα εγώ σώπαινα, γιατί συλλογίζοιμουν το θαυμαστό του τραγούδι Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον και δεν του ανταποκρίνουμε, γιατί το έλεγα σιγά σιγά απόμεσά μου:

Σαν έξαφνα ώρα μεσάνυχτ' ακούσθαι
αόρατος θίασος να περνά
με μουσικές εξαίσιες, με φωνές–
την τύχη σου που ενδίδει πια, τα έργα σου
που απέτυχαν, τα σχέδια της ζωής σου
που βγήκαν όλα πλάνες μη ανωφέλετα θρηνήσεις.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που φεύγει.
Προ πάντων να μη γελασθείς μην πεις πώς ήταν
ένα όνειρο, πώς απατήθηκεν η ακοή σου·
μάταιες ελπίδες τέτοιες μην καταδεχθείς.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
σαν που ταιριάζει σε πού αξιώθηκες μια τέτοια πόλι,
πλησίασε σταθερά προς το παράθυρο
κι άκουσε με συγκίνησιν, αλλ' όχι
με των δειλών τα παρακάλια και παράπονα,
ως τελευταία απόλαυσι τους ήχους,
τα εξαίσια όργανα του μυστικού θιάσου,
κι αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που χάνεις.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Σινά

Έπειτα από τριήμερη πορεία στη φοβερήν έρημο, ευτύς ως αντίκρισα τις μοναστηριακές ανθισμένες μυγδαλιές η καρδιά μου εσκίρτησε. Εδώ διαλογίστηκα, υπάρχει μια ανώτερη ανθρώπινη συνείδηση, εδώ νικά η αρετή των ανθρώπων την έρημο.

Κ' ύστερα αναπνέοντας τον υψηλόν αέρα απάνου στα ιερά τείχη της Μονής ένιωσα τούτο: Το ακρότατο το πιο επικίνδυνο φυλάκιο των Ελληνικών παρατάξεων είναι η Ιερά Μονή του Σινά. Όχι μόνο γιατί υψώθη πάντα φρούριο της Ελληνικής και της Χριστιανικής Ιδέας, αλλά προπάντων γιατί μέσα στην έρημο, επί 14 αιώνες, από τα τείχη τούτα, ο Σιναΐτης Ακρίτας μάχεται, νικά με την πίστη, με την επιμονή, με την αγάπη, τις σκοτεινές φυσικές κι ανθρώπινες δυνάμεις που θέλουν να πνίξουν την ψυχή -των καιομένων και ου κατακαιομένων- του μαχόμενου ανθρώπου.

Εμπιστοσύνη στην αξία της πίστεως, της επιμονής και της αγάπης - ιδού το ανώτατο μάθημα που μου έδωσε το φρούριο της Αγίας Αικατερίνης.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Παλαιστίνη

Το τζαμί του Ομάρ ανέβαινε μέσα στον ήλιο, σαν ένα συντριβάνι από λοήσιμα πετράδια, ανέβαινε, έπαιζε λίγο στον αγέρα, στρογγύλευε, λυγίζονταν και ξανακατέβαινε στη γης, δεν ήθελε να φύγει.

Ζύγωσα γοητευμένος. Τ' αραβίτικα γράμματα πλέκουνταν σα λουλούδια, γίνονταν ρητά του Κορανίου, τυλίγονταν σαν περικοκλάδες στις κολόνες κι έπιαναν, ανθίζοντας, το θόλο. Έτσι αγκάλιαζαν κι αιχμαλώτιζαν το Θεό μέσα στην ανθισμένη αγράμπελη της γης.

Δροσέρεψε το βλέφαρο ως δρασκέλισα το κατώφλι και βυθίστηκα μέσα στον πο-

λύχρωμο, μυστικόν ίσκιο του ναού. Στην αρχή, έτσι που ήρθα από το ωμότατο φως, τίποτα δεν ξεχώρισα. Γλύκα μονάχα χύθηκε απάνω μου και με ανάπαψε, σε λουτρό· πρώτα το κορμί, κι ευτύς ύστερα και το νου μου. Προχωρούσα κι έτρεμα από χαρά και προσδοκία. Όμοια θα προχωρούν κι οι πιστοί μουσουλμάνοι, μετά το θάνατο, στο σκοτάδι, μέσα στη δροσερή παράδεισο της δίκαιης ανταμοιβής.

Προχωρούσα με απλωμένα τα χέρια, κι αγάλια αγάλια τα μάτια μου συνήθιζαν, ανάτειλαν τα παραθύρια σαν αστερισμοί, ο τρούλος φωτίστηκε ανάλαφρα, όλο χρυσάφι και σμαράγδι, ήρθαν, προχώρησαν χορευτά μέσα από το γαλάζον ίσκιο οι λεπτομέρειες - οι γραμμές, τα ξόμπλια, τα ρητά του Κοράνιου που ενεδρεύουν σα μάτια ακόρεστα, ερωτικά, πίσω από πολύνανθα κλαριά κι από εξαϋλωμένα ζώα.

Ένας πιστός, γονατισμένος στην ψάθα, με το πρόσωπο κατά την Μέκκα, προσεύκεται. Ακουμπάει το μέτωπο στη γης μ' εμπιστοσύνη, σαν το βρέφος στον κόρφο της μάνας, ποληώρα. Κι αργά ξεκορμίζει, ανασηκώνεται και κοιτάζει ψηλά στο χρυσοπράσινο ζωνάρι του τρούλου. Τα μάτια του εκστατικά κυνηγούνε ανάμεσα στις περίπλοκες γραμμές και στα ξόμπλια το κρυμμένο γλιστρερό ρητό του Μουχαμέτη. Σα να κυνηγούν μέσα σε όνειρο το μυστικό το αλάφι. Και τι χαρά όταν πια νιώσει πως όλες τούτες οι λιγνές περιπλοκαδίσιες γραμμές δεν είναι παιχνίδι μάταιο της φαντασίας παρά ένα αψηλό, αυστηρό παράγγελμα του Προφήτη!

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Ιαπωνία

Τώρα και δύο αιώνες ζούσε στην Ιαπωνία ένας μεγάλος χορευτής. Κάποτε ανέβηκε στα σκαλιά ενός μοναστηριακού πύργου, περίφημου γιατί από την κορφή του έβλεπες ν' απλώνεται ένας εξάισιος κήπος. Όταν όμως έφτασε στο πιο αψηλό σκαλοπάτι, δυσφορία ζωγραφίστηκε στο πρόσωπό του. Στράφηκε στους μαθητές του που τον ακολουθούσαν κι είπε:

– Περίεργο! Κάτι λείπει εδώ. Κάποιο σκαλοπάτι. Παρακαλώ ένας από σας να πάει να κράξει τον ηγούμενο.

Έρθε ο ηγούμενος. Ο χορευτής τον ρωτάει αν λείπει κανένα σκαλοπάτι.

– Τώρα και τριάντα χρόνια, αποκρίθηκαν ο καλόγερος, είμαι ηγούμενος. Όταν ήρθα στο μοναστήρι, τα σκαλοπάτια ήταν τα ίδια. Τίποτα δεν άλλαξε.

– Όμως κάποιο σκαλοπάτι λείπει! επέμενε ο χορευτής. Παρακαλώ, διατάξετε να σκάψουν τη ρίζα της σκάλας!

Ο ηγούμενος πρόσταξε δύο εργάτες κι άρχισαν να σκάβουν. Και να, βρέθηκε ακόμα ένα σκαλοπάτι, που το είχαν σκεπάσει τα χώματα του καιρού.

– Ήμουν βέβαιος, είπε ο χορευτής. Όταν ανέβηκα στο πιο αψηλό σκαλοπάτι ένιωσα πως κάτι λείπει για νά 'ναι τέλεια η αρμονία. Χρειάζονταν ακόμα ένα σκαλοπάτι για ν' αρμονίζεται στην εντέλεια το ύψος με τη θέα του κήπου.

Στέκουμαι στο μικρό κηπάκο του μοναστηριού Χονγκανζί, στο κέντρο του Κυότο, κι η φινέτσα αυτή του χορευτή ταράζει και πικραίνει την καρδιά μου. Αχ, να μπορούσε κανείς να δώσει στην επιδερμίδα του μίαν τέτοια ευαισθησία! Κοιτάζω το μικροσκοπικό κήπο: Δυο βράχοι ανώμαλοι ριγμένοι σαν κατά τύχη, μια μικρή φλέβα νερό που τρέχει, δυο καμπυλωτά πέτρινα γιοφύρια, δυο τρεις ξεροί θάμνοι, τι βαθιάν υποβολή σου δίνουν απέραντης ερημίας!

– Τον έχει συνθέσει η μεγάλη αρτίστα Σιμονό-σκε - Ασαγκίρι τώρα και τριακόσια χρόνια..., μου κάνει ο καλοθρεμμένος ολοξούριστος καλόγερος, ο φύλακας του κήπου. Καταλαβαίνετε τι νόημα έχει ο κήπος τούτος;

— Καταλαβαίνω, αποκρίθηκα, όσο μπορεί ένας χοντρόπετσος Φράγκος να καταλάβει.

Ο καλόγερος γέλασε ευχαριστημένος. Άρχισε να μιλάει, κι εγώ τον άκουγα γοητευμένος:

— Οι παλιοί μας καλλιτέχνες, είπε, σύνθεταν έναν κήπο όπως συνθέτουμε ένα τραγούδι. Μεγάλο, δύσκολο, πολύπλοκο έργο τέχνης. Οι μεγάλοι μας κηπουροί ήταν στην αρχή βουδιστές καλόγεροι κι είχαν φέρει την τέχνη τούτη από την Κίνα. Αργότερα, η τέχνη πέρασε στους μεγάλους δασκάλους της τελετής του τσαγιού, στους ποιητές, στους ζωγράφους, και τέλος στους ειδικευμένους κηπουρούς.

»Κάθε κήπος πρέπει να έχει και το νόημά του, να υποβάλλει μιαν αφηρημένη έννοια: γαλήνη, αγνότητα, ερημία, ή υπερηφάνεια κι ηρωικό μεγαλείο. Και πρέπει ν' ανταποκρίνεται η έννοια όχι με την ψυχή του ιδιοκτήτη μονάχα, παρά με την πλατύτερη ψυχή της γενιάς του ή κι ολόκληρης της ράτσας. Γιατί το άτομο τί αξίαν έχει; Είναι κάτι εφήμερο· ενώ ο κήπος, καθώς και κάθε έργο τέχνης, πρέπει νά 'χει στοιχειά αιωνιότητας.

»Ένας καλόγερος αποτύπωσε σ' ένα μικροσκοπικό κηπάκο την παντοδυναμία του Θεού. Πώς; Τοποθετώντας με βα-βιάν ευαισθησία εδώ και εκεί βράχους ανώμαλα γερμένους. Τη σκέψη αυτή του την επέβαλε μια βουδική παράδοση : Ο μοναχός Νταϊτί ανέβηκε κάποτε σ' ένα λόφο κι άρχισε να κηρύχνει τη διδασκαλία του Βούδα· κι οι πέτρες, λέει η παράδοση, σιγά σιγά σκεπάστηκαν κίτρινο μούσκλο κι έγειραν τις κορφές τους σα να προσκυνούσαν.

»Έχουμε περίφημους κήπους μονάχα από βράχους. Κανένα δέντρο, κανένα λουλούδι. Βράχοι και ξεραμένα ρυάκια και καταρράχτες που κατεβάζουν όχι νερό παρά άμμο. Οι βραχόκηποι τούτοι υποβάλλουν το μεγαλείο, την ερημία, την απροσπέλαστη θεότητα. Κι έτσι, αντί ν' αποτραβηχτεί ο καλόγερος στην ερημία, αποσύρεται, στο κέντρο της πολιτείας, σ' έναν τέτοιο κήπο και βρίσκει όλη την έρημο που χρειάζεται η ψυχή του για την περισυλλογή της και τη σωτηρία.»

”Άλλοι κήποι είναι στολισμένοι μ δέντρα, νερά, πρασινάδες. Δεν είναι οι κήποι τούτοι για τους ασκητές, παρά για τους ανθρώπους του κόσμου, που χαίρουνται ακόμα τις γλύκες της ζωής. Μα απ' όλους οι πιο ξακουστοί είναι οι τσα - νίβα, οι κήποι του τσαγιού· αυτοί που οδηγούν στο μικρό δωμάτιο που χρησιμεύει για την τελετή του τσαγιού. Το συναίσθημα που θέλουν να υποβάλουν είναι η απομόνωση, η περισυλλογή, η λύτρωση από τη βουή του κόσμου. Να νιώθεις πηγαίνοντας στο ιερό σπιτάκι όπου θα γίνει η θρησκευτική τελετή του τσαγιού, πως βρίσκεσαι μακριά από τον κόσμο σε μιαν ερημικήν αχτή, ένα χινοπωριάτικο δείλι.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Κίνα

Θυμούμαι μια μέρα, το μοναστήρι του Λάμα, στην άκρα του Πεκίνου, στέναζε και μούγκριζε μέσα στον ήλιο σαν προύντζινο μουσκάρι: νταούλια, γκοκ, ψαλμουδιές, σουραούλια, συθέμελος ο τεράστιος ναός αχολογούσε στην πρωινή λειτουργία. Παιδόπουλα καλογεράκια αράδα σε θρανία, με μακριές κίτρινες ρόμπες και με κίτρινο τρικαντό, ψαλμουδούσαν και τερέριζαν καθένα και δικό του σκοπό. Ένας γέρος ιερέας, ολοζάρωτος, ολοξούριστος, με κίτρινο τρικαντό κι αυτός πηγαινόρχουνταν ανάμεσα στα καλογεράκια και μουρμούριζε προσευχές. Κρατούσε στο αριστερό του χέρι ένα χοντρόρωγο μαύρο κομπολόι και στο δεξί του ένα θυμιατήρι και θυμιάτιζε. Όλος ο αγέρας πλαντούσε στον αναγουλιαστικά αρωματισμένο καπνό· και μέσα στη θρησκευτική τούτη αντάρα διέκρινες αγάλματα και ζωγραφιές και σκαλίσματα και καλογεράκια παχουλά· και νωθρούς φαγάδες, πιοτήδες, άπιστους καλογέρους.

Οι Κινέζοι δεν αγαπούν τους τόσο αδιάντροπους συχνά και χαροκόπους καλογέρους· τσουχτερά λαϊκά τραγούδια τους σαριτιρίζουν. Και μου φάνηκε πως ο ζαρωμένος τούτος πίθηκος με το θυμιατήρι μπουρμούριζε μιαν από τις προσευχές που έπλασε ο λαός για να τους κοροϊδέψει: “Ω Βούδα, λυπήσου με τον κακόμοιρο καλόγερο, βοήθα με να φύγω από το ναό σου, γιατί οι άνθρωποι έχασαν την πίστη και δεν έρχονται πια με τα χέρια φορτωμένα πρόσφορα. Βοήθα με, Βούδα, να φύγω, να μην πεινώ πια και να μην κρυώνω. Βοήθα με να παντρευτώ μιαν όμορφη κοπέλα και να πετάξω το ράσο!”.

Κι ο “Βούδας που γελάει”, ένα κολοσσιαίο άγαλμα, θρονιάζει σ’ ένα παρεκκλήσι του μοναστηριού κι είναι τ’ αυτιά του τεράστια, κρέμονται έως κάτω από το πηγούνι, ξεμυτίζουν απάνω από το φαλακρό, γυαλιστερό σα νεροκολόκυθο κρανίο. Η κοιλιά του, τρεις πατωσιές, λάμπει γυμνή, χαρούμενη, γιομάτη. Κρατάει ένα κομπολόι ανθρώπινα κρανία περασμένα από κόκκινο κορδόνι. Γελάει, ξεκαρδίζεται στα γέλια, ακούει την προσευχή του καλόγερου, βλέπει τα καλογεράκια, αγναντεύει από την ανοιχτή πόρτα το Πεκίνο. Και μπροστά του, αράδα πολύχρωμοι χάρτινοι μύλοι της προσευχής αλέθουν τον αγέρα.

Δίπλα σ’ ένα άλλο παρεκκλήσι, ο Βούδας, γιγάντιο άγαλμα, είναι άγριος Μογγόλος - Τεμερλάνος με φούντες μαύρες που παριστάνουν τις τρίχες και τινάζονται από το πηγούνι του, από τα μελίγγια, από τα ρουθούνια. Δε γελάει αυτός, δεν αντικρίζει το θέαμα της γης σα Θεός χαροκόπος. Μήτε κοιτάζει τις έγνοιες των ανθρώπων με ανάλαφρη ειρωνεία. Είναι ο μεγάλος κατακτητής που έπεσε απάνω στην Κίνα, κρατάει στα χέρια του όλα τα δώρα που φέρνει ο Θεός στον άνθρωπο - σεισμό, πυρκαγιά, πλημμύρα και πόλεμο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αλήθεια γιατί αυτή η φλογερή επιθυμία για ταξίδια; Άλλωστε οι πολλαπλές του περιηγήσεις δεν είχαν ποτέ τουριστικό σκοπό. Ήταν αντίθετος προς την ίδια την ιδέα του τουρισμού, διότι είχε την αίσθηση ότι ο τουρισμός παραμορφώνει το τοπίο και κάνει τους λαούς να χάνουν την ψυχή τους. Οι σκοποί του ήταν εντελώς διαφορετικοί:

- Άρχισε να ταξιδεύει από ανάγκη. Πράγματι ύστερα από την Κρητική επανάσταση του 1897, η οικογένειά του εγκαθίστανται στον Πειραιά. Για τους ίδιους λόγους εγγράφεται αργότερα στην Ρωμαιοκαθολική Γαλλική σχολή της Νάξου.

- Αργότερα ταξιδεύει ως ειδικός απεσταλμένος ή επίσημος προσκεκλημένος κυβερνήσεων. Αθηναϊκές εφημερίδες τον ορίζουν ως ειδικό απεσταλμένο τους για να γράψει ανταποκρίσεις με την ευκαιρία σημαντικών πολιτικών και κοινωνικών γεγονότων. Επισκέπτεται έτσι, μεταξύ άλλων, την Αγγλία, την Ισπανία, τη Ρωσία...

- Τέλος ταξιδεύει για πολιτιστικούς σκοπούς: Για ν’ ανακαλύψει Μουσεία, Πινακοθήκες, Βιβλιοθήκες, Μοναστήρια, Εκκλησίες, Τζαμιά και Ιστορικούς τόπους.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Ολυμπία

Το κάθε τοπίο το ’χουν αγιάσει οι Έλληνες με τον αγώνα τους, το ’χουν υποτάξει σε αψηλό νόημα, και το νόημα αυτό αποτελεί πια την ουσία του· μετέτρεψαν, με την

ομορφιά και το πειθαρχημένο πάθος, τη φυσική του σε μεταφυσική· αναμέρισαν τα χόρτα, τα χώματα, τις πέτρες και βρήκαν, βαθιά χωμένη, δροσερή, την ψυχή του. Και στην ψυχή αυτή της έδωκαν σώμα πότε ένα χαριτωμένο ναι, πότε ένα μύθο και πότε ένα χαρούμενο ντόπιο θεό.

Ώρες πολλές κοίταζαν το ιερό τοπίο της Ολυμπίας. Ευγένεια, ήρεμη περισυλλογή, γελαστή καλοδεχούμενη κοιλάδα ανάμεσα σε χαμηλά μερωμένα βουνά, προφυλαγμένη από τον άγριο βοριά, από τον καφετερό νοτιά, ανοιχτή μονάχα δυτικά κατά τη θάλασσα, απ' όπου καταφτάνει, ανεβαίνοντας το ρέμα του Αλφειού, ο δροσερός πελαγίσιος αγέρας. Δεν υπάρχει τοπίο στην Ελλάδα που να παρακινάει τόσο γλυκά κι επίμονα στην ειρήνη και τη συμφιλίωση. Με άσφαλο μάτι οι αρχαίοι το 'χαν διαλέξει να συγκεντρώνονται εδώ, κάθε τέσσερα χρόνια, όλες οι ελληνικές φυλές αδερφωμένες· και διαλέγοντάς το, το γέμισαν νόημα και πλήθυναν τη γαλήνη του και τη συμφιλιωτική του υποβολή.

Ζήλιες, έχτρες, εμφύλιοι πόλεμοι σπάραζαν την Ελλάδα, δημοκρατίες, αριστοκρατίες, τυραννίες αλληλοεξοντώνονταν, οι κλειστές λαγκάδες, τ' απομονωμένα νησιά, τα ξεμοναχεμένα ακρογιάλια, οι μικρές ανεξάρτητες πολιτείες δημιουργούσαν έναν πολυκέφαλο ενιαίο και αλληλομισούμενο οργανισμό, και τα πάθη έβραζαν στο κάθε στήθος. Και ξαφνικά, κάθε τέσσερα χρόνια, το καλοκαίρι, κήρυκες στεφανωμένοι, οι σπονδοφόροι, ξεκινούσαν από την ιερή τούτη κοιλάδα, έτρεχαν ως τα πέρατα του ελληνισμού, διαλαλούσαν την ιερομηνία των αγώνων, την ανακωχή, προσκαλώντας φίλους κι εχτρούς στην Ολυμπία να παίξουν. Απ' όλη την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, από τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη Θράκη, από τα παράλια της Μαύρης Θάλασσας, της Μικράς Ασίας, της Αίγυπτου, της Κυρήνης, από τη Μεγάλη Ελλάδα και τη Σικελία, έτρεχαν αθλητές και προσκυνητές στην πανελλήνια ιερή κοιτίδα του παιχνιδιού. Δούλοι δεν μπορούσαν να πατήσουν εδώ, μήτε εγκληματίες, μήτε βάρβαροι, μήτε γυναίκες. Μονάχα ελεύτεροι Έλληνες.

Κανένας λαός δεν είχε κατανοήσει τόσο τέλεια την κρυφή και φανερή αξία του παιχνιδιού. Όταν η ζωή κατορθώσει με τον καθημερινόν αγώνα να νικήσει τους εχτρούς γύρα της – φυσικές δυνάμεις και θεριά, την πείνα, τη δίψα, την αρρώστεια – τυχαίνει κάποτε να της περισσεύει δύναμη. Τη δύναμη αυτή ζητάει να τη σπαταλήσει παίζοντας. Ο πολιτισμός αρχίζει από τη στιγμή που αρχίζει το παιχνίδι. Όσο η ζωή μάχεται να διατηρηθεί, να προστατευτεί από τους εχθρούς της, να κρατηθεί απάνω στη φλούδα της γης, πολιτισμός δε γεννιέται. Γεννιέται από τη στιγμή που η ζωή ικανοποιήσει τις πρώτες ανάγκες της κι αρχίζει να χαίρεται λίγη ανάπαυση.

Πώς να χρησιμοποιήσει την ανάπαυση αυτή, πώς να τη μοιράσει στις διάφορες κοινωνικές τάξεις, πως να την πληθύνει και να την εξευγενίσει όσο μπορεί; Από τη λύση που δίνει στα προβλήματα αυτά η κάθε ράτσα κι η κάθε εποχή, κρίνεται η αξία κι η ουσία του πολιτισμού της.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Μυστράς

Την άλλη μέρα μέσα από κυπαρίσσια και περιβόλια, πήγα, προσκυνητής, στην Πομπηία της Ελλάδας, στο Μυστρά. Ο ιερός αυτός λόφος, όπου γεννήθηκε η νέα Ελλάδα, έχει όλες τις φανερές και μυστικές γοητείες που μπορούν να μαυλίσουν και την πιο δύσκολη ψυχή, λεμονιές, πορτοκαλιές, στενά στριφτά δρομάκια, παιδιά μεσόγου-

μνα παίζουν, γυναίκες πάνε στο νερό, κοπέλες κάθονται κάτω από τα' ανθισμένα δέντρα και κεντούν. Πιάστηκε πάλι η ζωή από το χώμα ετούτο, μάχεται να σκαρφαλώσει πάλι όλο τον προγονικό λόφο. Είναι η πρώτη πράσινη κατοικούμενη ζώνη του Μυστρά. Προχωράς κι αρχίζει ο σκονισμένος άδεντρος ανήφορος, δρασκέλας τα γκρεμισμένα σπίτια, φτάνεις στις χαριτωμένες ηλιοψημενες βυζαντινές εκκλησιές, στην Περίβλεπτο, στη Μητρόπολη, στους Αγίους Θεοδώρους, στο Αφεντικό, στην Παντάνασσα. Είναι η δεύτερη, στολισμένη μ' εκκλησιές ζώνη του Μυστρά.

Διψούσα, μπήκα στο γυναικείο Μοναστήρι της Παντάνασσας να με φιλέψουν οι καλόγριες ένα ποτήρι νερό. Λάμπει η αυλή, τα κελιά ασβεστωμένα, πεντακάθαρα, στρωμένοι οι καναπέδες με κεντητές πατανίες. Τρέχουν οι καλόγριες να με καλωσορίσουν, άλλες πιασμένες από τους ρεματισμούς, άλλες νέες, περίσσια χλωμές, γιατί δουλεύουν πολύ για να ζήσουν, αγρυπνούν και προσεύχονται και δεν έχουν να φαν και να χορτάσουν. Όταν έχουν ώρες λεύτερες σκύβουν απάνω στο εργόχειρό τους και κεντούν πατροπαράδοτα ξόμπλια - κυπαρισσάκια, σταυρούς, γλάστρες με γαρούφαλλα και μοναστήρια και μικρά τριαντάφυλλα με κόκκινο μετάξι. Θλίψη σε κυριεύει όταν απλώνουν μπροστά σου τα κεντήματα ετούτα με καμάρι, σα να σου δείχνουν τα προικιά τους, χαμογελούν δε μιλούν, μα ξέρεις εσύ πως γαμπρός δεν υπάρχει.

Στο μελίχλωρο φως του δειλινού η Παντάνασσα έλαμπε σα φιλτισένιο βυζαντινό πυξίδι με υπομονή κι αγάπη δουλεμένο για να σκεπάζει τη μυρόβλητη πνοή της Παναγιάς. Τι ενότητα, περισυλλογή και χάρη από το αγκωνάρι του θεμελίου ως την ερωτική καμπυλότητα του τρούλου! Αλάκερος ο χαριτωμένος ναός ζούσε και ανάπνεε γαλήνιος σα ζεστός ζωντανός οργανισμός. Όλες οι πέτρες, τα σκαλίσματα, οι ζωγραφιές, οι καλόγριες ζούσαν σαν οργανικά συστατικά του γυναικείου Μοναστηριού, θαρρείς κι όλα μαζί γεννήθηκαν από τον ίδιο δημιουργικό σκιρτημό, ένα μεσημέρι.

Ποτέ δεν περίμενα πως θα 'βρισκα στις βυζαντινές ζωγραφιές τόση γλύκα, τόση θερμή ανθρώπινη κατανόηση. Είχα δει ως τώρα άγριες ασκητικές μορφές που κρατούσαν μian περγαμηνή με κόκκινα γράμματα και φώναζαν να μισήσουμε τη φύση, να φύγουμε στη έρημο, να πεθάνουμε για να σωθούμε. Μα τώρα τα χρώματα ετούτα, οι γλυκύτατες μορφές, ο Χριστός που μπαίνει στην Ιερουσαλήμ απάνω στο ταπεινό ζώο, αγαθός, χαμογελαστός και πίσω οι μαθητές με τα βάγια κι ο λαός που τους κοιτάζει μ' εκστατικά μάτια, σαν ένα σύννεφο που περνάει και σκορπίζεται... Κι ο Άγγελος ο χαλκοπράσινος που είδα στο Αφεντικό, λεβέντης, με τα σγουρά μαλλιά, αναδεμένα με φαρδιά κορδέλα, με τ' ορμητικό δρασκέλισμα και το στέρεο καταστρογγυλο γόνατο! Σα να 'ναι αρραβωνιαστικός και πάει... Που πάει με τόση χαρά και βιάση; Η καμπάνα τη στιγμή εκείνη πήρε να χτυπάει σιγά, γλυκά, για την αγρύπνια του Επιτάφιου Θρήνου. Μπήκα στο ζεστό κουβούκλι της Εκκλησιάς. Στη μέση ο Επιτάφιος σκεπασμένος με λεμονανθούς, κι απάνω στους λεμονανθούς ξαπλωμένος νεκρός ο ακατάπαυτα πεθαμένος, ακατάπαυτα αναστημένος, μια φορά τον έλεγαν Άδωνη, τώρα Χριστό. Γύρα του γονατιστές χλωμές μαυροφόρες γυναίκες, σκυφτές απάνω του, τον θρηνούσαν. Όλη η Εκκλησιά μύριζε κερί σαν κυψέλη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Συνεχίζει τα ταξίδια υποκινούμενος και από άλλους βαθύτερους λόγους:

- Γιατί κάθε αντίδραση της ανθρώπινης ύπαρξης, ο πνευματικός πολιτισμός, η φύση τον πλουτίζουν.

- Γιατί οι πολυάριθμες μετακινήσεις αποτελούν τροφή για το έργο του, και ιδιαίτερα για την Οδύσσεια, το ποίημά του των 33.333 στίχων.

- Γιατί έτσι ικανοποιεί την ανάγκη του για ελευθερία. Από το Μπακού γράφει: «Τούτη είναι η μεγάλη ελπίδα του ταξιδευτή: να βρει στα πέρατα της γης, τις εικόνες που εκφράζουν την ψυχή του και τον βοηθούν να σώσει και να σωθεί. Όσο ταξιδεύω, νιώθω πως το ταξίδι δεν είναι για μένα παρά ανάγκη ελευθερίας.»

- Εξάλου στο τελευταίο του βιβλίο, ένα είδος αυτοβιογραφία, Αναφορά στο Γκρέκο, καταγράφει την πνευματική του αναζήτηση με αυτά τα λόγια:

« Όλα μου τα ταξίδια είχαν γίνει μια μονάχα κόκκινη γραμμή που ξεκίναγε από τον άνθρωπο για να φτάσει στο Θεό».

Ο Καζαντζάκης έγραψε δεκάδες άρθρα, ανταποκρίσεις και σημειώσεις για τα ταξίδια του. Αναφέρεται επίσης σε αυτά μέσα στην άφθονη αλληλογραφία που αντάλλαξε με συγγενής, φίλους, πολιτικούς και ανθρώπους των γραμμάτων. Είναι αλήθεια ότι τα πρώτα του κείμενα θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν πρωτόλεια. Αλλά με τον καιρό βελτιώνει το ύφος του και καθιερώνεται μεταξύ των σημαντικότερων εκπροσώπων της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας.

Από τα κείμενα του, οι αναγνώστες ανακαλύπτουν μακρινές χώρες, αλλά και μνημεία και τοπία από άλλες κοντινές.

Κατά τη διάρκεια των περιηγήσεών του, συνάντησε διανοούμενους, καλλιτέχνες, συγγραφείς, ποιητές, ζωγράφους, μουσικούς, κληρικούς και πολιτικούς, όπως π.χ. ο Ιστράτης, ο Γκόργκι, ο Μουσολίνι, ο Χιμένεθ, ο Σαλαμέα (Κολομβιανός ποιητής), ο Σβάιτσερ, ο Σάρτρ, ο Λεόν Μπλουμ, ο Τσου-εν-Λάιν και άλλους.

Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι δεν του άρεσε να αναφέρει τις συναντήσεις του με απλούς ανθρώπους. Ας θυμηθούμε τις συζητήσεις του με τους Βεδουίνους και τους Κρητικούς.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Βεδουΐνοι

Είχαμε δει στην τριήμερη πορεία μας το εγκάρδιο αυτό συναπάντημα των ανθρώπων: Σμίγουν οι Βεδουΐνοι στην έρημο, σκύβει ο ένας απάνω στον άλλον, κρατούν τα χέρια σφιχτά κι αρχίζει η απλή, προαιώνια στιχομυθία: «Πως περνάς; Πως περνά η γυναίκα σου; Πως περνά η καμήλα σου; Από που έρχεσαι; Πού πας;» Απαντάει κείνος που ρωτήθηκε, κι ως τελειώσει, προτείνει κι αυτός τα ίδια ρωτήματα, κι αρχίζει η απόκριση του άλλου. Οι λέξεις Σελάμ και Αλλάχ ακούγονται κάθε στιγμή, κι η συνάντηση αυτή παίρνει την Ιερή, αψηλήν έννοια που έπρεπε πάντα να παίρνει η συνάντηση των ανθρώπων.

Κοιτάζω με συγκίνηση τα τέκνα της ερήμου με τα προαιωνιά τους έθιμα, με τις απλοϊκές, αρπαχτικές τους ψυχές. Ζουν με λίγο χουρμά, με μια φούχτα καλαμπόκι, μ' ένα φλιτζάνι καφέ. Το σώμα τους είναι φαγωμένο, αδύναμο, τα πόδια τους όλο νεύρο και λιγνά σαν της κατσίκας, το μάτι τους και το αυτί εξαίσια σαν του ζώου.

Χιλιάδες τώρα χρόνια η ζωή τους δεν άλλαξε. Ο αρχηγός της φυλής τους, ο σεΐχης με το κόκκινο μπουρνούζι, τους δικάζει κατά τον άγραφο βεδουϊνικό νόμο. Θρησκευτικό είναι το σέβας τους για την ιδιοκτησία. Μπορείς ν' αφήσεις οτιδήποτε στην έρημο και να χαράξεις κύκλο γύρα του· ο χώρος γίνεται απαραβίαστος.

Κατοικούν πάντα σε τσαντήρια. Χτίζουν πρόχειρα σπιτάκια, μα όχι για κατοικία παρά για αποθήκη. Εκεί είναι αποθηκευμένος όλος τους ο ταπεινός πλούτος: αλεύρι, ρύζι, καφές, ζάχαρη, καπνός. Φεύγουν, μετατοπίζονται, αφήνουν μήνες τα σπιτάκια τους ανοιχτά· πομένουν πάντα απαραβίαστα.

Αν περνάς από ξένη χουρμαδιά και φας χουρμάδες κι αφήσεις τα κουκούτσια σωριασμένα μέσα στην περιοχή του δέντρου, ο ιδιοκτήτης της χουρμαδιάς χαίρεται· γιατί ευεργέτησε έναν πεινασμένο διαβάτη. Αν όμως βρει τα κουκούτσια σκόρπια, μακριά από το δέντρο, ο ιδιοκτήτης φρενιάζει· κυνηγάει τον κλέφτη και τον εγδிகιέται απάνθρωπα στις καμήλες του και στα πρόβατα.

Είναι οι πιο φτωχοί κι οι πιο φιλόξενοι άνθρωποι του κόσμου. Πεινούν και δεν τρώνε, για να 'χουν πάντα κάτι στο τσαντήρι τους να φιλέψουν τον ξένο. Πεινούν και ποτέ δε ζητούνε.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Κρητικοί

Ποτέ δεν άκουσα από γραμματισμένο λόγια τόσο βαθιά όσο από χωριάτες κι από γέρους που τέλεψαν πια το πάλεμα, καταστάλαξαν μέσα τους τα πάθη και τώρα στέκουν ομπρός από το κατώφλι του θανάτου και ρίχνουν πίσω του στερνή γαληνέ-μένη ματιά, με τρυφεράδα. Σ' ένα βουνό ένα μεσημέρι συνάντησα ένα γέρο, στεγνό, λιγνό, με κάτασπρα μαλλιά, με μπαλωμένη βράκα, με τρυπημένα στιβάνια κι είχε περασμένη, καθώς το συνηθούν οι Κρητικοί τσομπάνηδες, τη βέργα του ανάμεσα στους ώμους. Ανηφόριζε αργά, πέτρα την πέτρα, και κάθε τόσο στεκόταν και κοίταζε ώρα πολύ τα βουνά γύρα, και κάτω χαμηλά τον κάμπο, και πέρα, ανάμεσα από μια χαράδρα, μια λουρίδα θάλασσα.

- Ώρα καλή παππού! Του φώναξα από μακριά. Τι γυρεύεις εδώ ολομόναχος;

- Αποχαιρετώ παιδί μου, αποχαιρετώ...

- Ποιόν αποχαιρετάς στην ερημιά; Δε βλέπω κανένα.

Ο γέρος θύμωσε, τίναξε το κεφάλι:

- Ποιάν ερημιά; Και δε θωράς τα βουνά, δε θωράς τη θάλασσα; Γιατί μας έδωκε ο Θεός τα μάτια; Δεν ακούς τα πουλιά από πάνω σου; Γιατί μας έδωκε ο Θεός τα' αυτιά; Ερημιά το λες αυτό; Αυτοί 'ναι εμένα οι φίλοι μου. Τους μιλώ και μου μιλούνε, ρίχνω φωνή και μου αποκρίνονται. Δύο γενεές γύριζα με τη συντροφιά τους, βοσκός, και ήρθε η ώρα να χωρίσουμε... Βράδιασε πια...

Θάρρεψα πως είχαν θαμπώσει τα μάτια του από τα γεράματα:

- Μα ακόμα είναι μεσημέρι παππού, δε βράδιασε.

Κούνησε το κεφάλι του:

- Κατέχω εγώ τι λέω. Βράδιασε, σου λέω βράδιασε... Έχε γεια!

- Εσύ θα βάλεις και το χάρο κάτω, παππού, έκαμα για να τον γκαρδιώσω.

Γέλασε.

- Μωρέ τον έβαλα κιόλα κάτω κι έγνοια σου, αποκρίθηκε, τον έβαλα κάτω, τον άτιμο, γιατί δεν τον φοβούμαι. Έχε γεια, να τον βάλεις κι εσύ κάτω, παλικάρι μου, να' χεις την ευχή μου.

Δε μου 'κανε καρδιά να τον αφήσω να φύγει.

- Χάρισέ μου τα' όνομά σου, παππού, να σε θυμούμαι.
- Να, σκύψε, πιάσε μιαν πέτρα, ρώτηξε τη και θα σου πει: Είναι ο γερο-Μανούσος από το Καβροχώρι, θα σου πει. Έ, φτάνει πια. Συμπάθα με. Βιάζομαι, μαθές, άε στην ευχή του Θεού!

ΕΙΣΩΓΩΓΗ

Κάποτε όμως οι περιηγήσεις του τελειώνουν. Και τότε ξαναγυρίζει σιγά-σιγά στι ρίζες του, στην Κρήτη, στη γενέτειρά του.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Κρήτη

Είχα κουρασθεί, νέος ήμουν, μαθές, κι είναι βαριά η αχορταγιά της νιότης, δεν καταδέχεται να παραδεχτεί τα σύνορα του ανθρώπου, αλλά ζητάει, λίγα μπορεί, πάλεψα να τα φτάσω μα κουράστηκα να παλεύω. Γύρισα στην πατρική γης ν' αντικρύσω τα βουνά μας, να δω τους γέρους πολεμάρχους με τις γερτές φεσάρες, με το φαρδύ γέλιο, ν' ακούσω πάλι για λευτεριά και πολέμους, να πατήσω την πατρική γης να πάρω δύναμη.

- Πούθε έρχεσαι; Με ρώτησε ο πατέρας μου.
- Από πολύ μακριά, αποκρίθηκα κι άχνα δεν έβγαλα για την περιπέτειά μου στο όρος Σινά να καλογερέψω.

Ήταν η δεύτερη φορά που αποτύχαινε η απόπειρά μου ν' αγιάσω. Την πρώτη φορά, όταν ήμουν παιδί και κατέβηκα στο λιμάνι κι έτρεξα σ' έναν караβοκύρη που ετοιμάζονταν να σαλπάρει και τον παρακάλεσα να με πάει στο Άγιον όρος να καλογερέψω. Έσκασε ο караβοκύρης στα γέλια. «Σπίτι! Σπίτι!» μου φώναξε και χτύπησε τα παλαμάκια σα να 'μουν κλωσόπουλο και μ' έδωξε. Και τώρα πάλι... «Γύρνα πίσω στον κόσμο» μου φώναξε ο πάτερ Ιωακείμ «αυτός είναι σήμερα το αληθινό Μοναστήρι, σ' αυτό θα αγιάσεις.»

Γύρισα στη πατρική γης να πάρω φόρα, βγήκα, έκαμα βόλτα στα χωριά, έφαγα, ήπια με βοσκούς και ζευγάδες, ντράπηκα βλέποντας πόσο όλη ετούτη η Κρήτη, που ακατάπαυτα πολεμάει πότε με τις πλημμύρες και την αναβροχιά, πότε με τη φτώχεια, την αρρώστια και τον Τούρκο, αντιμάχεται την τεμπέλικη μπαμπέσικη ζωή του Μοναστηριού. Κι εγώ που ήθελα να πάω κόντρα στη θέλησή της, να την προδώσω και να γίνω καλόγερος! Είχε δίκιο ο πάτερ Ιωακείμ, ο κόσμος είναι το Μοναστήρι μας, ο αληθινός καλόγερος αυτός που ζει με τους ανθρώπους και συνεργάζεται με το Θεό απάνω στο χώμα. Ο Θεός δεν κάθεται απάνω από τα σύννεφα σε θρόνο, παλεύει στη γης μαζί μας. Η μοναξιά δεν είναι πια ο δρόμος του αγωνιστή, κι η αληθινή προσευχή που πάει ίσια γραμμή και μπαίνει στο σπίτι του Θεού είναι η γενναία πράξη. Έτσι προσεύχεται σήμερα ο αληθινός πολεμιστής.

ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

Κοίταζα τον ήλιο που βασίλευε, το ερμονήσι αντίκρα που ροδοκοκκίνιζε ευτυχισμένο, σα μάγουλο φιλημένο, άκουγα τα μικρά κελαηδοπούλια που κουράστηκαν να κελαηδούν και να κυνηγούν όλη μέρα, νύσταξαν και γυρίζουν τώρα να κοιμηθούν. Σε λίγο θ' ανηφορίσουν τα άστρα, ένα- ένα να πάρουν τη σειρά τους και θ' αρχίσει η ρόδα της νύχτας να γυρίζει. Θα 'ρθουν τα μεσάνυχτα, θα 'ρθει το ξημέρωμα, θα προβάλει, σίγουρα, ο ήλιος και θα κινήσει η ρόδα της μέρας.